

V. TARMISTO

<https://doi.org/10.3176/hum.soc.sci.1978.3.01>

REGIONAALMAJANDUSLIKU ARENGU STRATEEGIA NSV LIIDUS JA MAJANDUSTEADUSE ÜLESANDED

NSV Liidu Kommunistliku Partei majanduspoliitika seab tänapäeval, arenenud sotsialismi tingimustes, rahvamajanduse arendamisel esikohale ühiskondliku tootmise efektiivsuse suurendamise ja majanduslikku kasvu intensiivistavate tegurite kasutamise. Nende ülesannete lahendamiseks ei sõltu mitte üksnes käesoleva, kümnenda viisaastaku, vaid ka kaugemale ulatuvate sotsiaal-majanduslike kavade elluviimine meie maal.

Partei majanduspoliitika lahutamatu osa on regionaalmajanduspoliitika, mille eesmärk on majandusliku potentsiaali plaanipärane kasutamine ja arendamine piirkondlike erisusi arvestades. See peab vastama riigi kui terviku majanduslikele ja poliitilistele ülesannetele, kusjuures võetakse arvesse iga liiduvabariigi huve. Peale majandusprobleemide hõlmab regionaalmajanduspoliitika ka sotsiaalseid ülesandeid, mille ring on vägagi lai.

Majanduselu internatsionaliseerumine on üks NSV Liidu rahvaste sõpruse ja koostöö tugevuse allikaid. See väljendub näiteks selles, et arenenud sotsialismi puhul ei saa mõni liiduvabariik või majandusrajoon kasutada loodusrikkusi või oma majanduslikku potentsiaali ainult omanese huvidest lähtudes. Tsentraliseeritud planeerimine ja ühtne üleliiduline eelarve taotleavad rahvatulu võimalikult otstarbekat jaotamist liiduvabariikide vahel. Sellega tagatakse ühelt poolt kogu riigile vajalike majandusarude arendamine, teiselt poolt aga materiaalsete väärtuste ühtlasem jaotamine elanikkonna vahel.

Liiduvabariikide, majandusrajoonide ja väiksemate regionaalmajandusüksuste sotsiaal-majandusliku arengu planeerimise aluseks peab olema nende eripära arvestamine. Praeguses rahvamajanduse planeerimise ja juhtimise praktikas ei ole seda veel küllaldaselt tehtud. NLKP Keskkomitee aruandes partei 25. kongressile pidas sm. L. Brežnev vajalikuks sellele tähelepanu juhtida.¹

NSV Liidu regionaalmajanduspoliitika tähtsamad ülesanded on järgmised:

arenguetappide kaupa kindlaks määrata teaduslikult põhjendatud territoriaal-majanduslikud proportsioonid;

saavutada otstarbekas, pidevalt täiustuv tööjaotus liiduvabariikide ja NSV Liidu majandusrajoonide vahel;

luua uusi regionaalmajandusüksusi (rahvamajanduskomplekse, terri-

¹ NLKP XXV kongressi materjale. Tallinn, 1976, lk. 68.

toriaalseid tootmiskomplekse, tööstuskeskusi ja -sõlmi) kvaliteetsete ja suure kontsentratsiooniga loodusvarade baasil;

rakendada teaduse ja tehnika saavutusi liiduvabariikide ja majandusrajoonide võimalikult kiireks ja efektiivseks arendamiseks;

täiustada majanduse territoriaalse organiseerimise vorme ja meetodeid;

ühtlustada elatustaset NSV Liidu eri piirkondades;

arvestada liiduvabariikide elanikkonna rahvuslikke iseärasusi;

luua rahvastiku ja tööjõu plaanipärase paigutuse mudel;

töötada välja loodusvarade ja keskkonna kaitseks vajalike teaduslikult põhjendatud abinõude süsteem.

Regionaalmajanduspoliitikast lähtub vahetult regionaalmajandusliku arengu strateegia. See realiseerub liiduvabariikide ja majandusrajoonide sotsiaalse ja majandusliku arendamise ülesannete näol, mis sisalduvad tootlike, jõudude arendamise ja paigutamise generaalskeemides pikema aja, s. o. mitme viisaastaku peale, konkreetsemal kujul aga NSV Liidu rahvamajanduse arendamise viie aasta plaanides.

Regionaalmajandusliku arengu strateegia allub rahvamajanduse arengu üldstrateegiale. Majanduse arengutase, toodetud ja jaotatud rahvatulu suurus ning struktuur, kapitaalmahutuste ja tarbimise tase ning struktuur — need ja paljud teised tegurid määravad rahvamajanduse tugevuse mingil ajalõigul. See loob omakorda võimalused ette võtta eri piirkondade majanduslikku arengut mõjustavaid manöövreid. Teiselt poolt määravad piirkondlikud tingimused olulisel määral rahvamajanduse kui terviku kasvutegurid ja nende iseloomu ning kõnelevad kaasa majanduses formeervate elementide otstarbekal territoriaalsel jaotamisel.

Regionaalmajandusliku arengu strateegia põhikriteerium on tootmise paiknemise otstarbekus, s. o. tootmise paigutamine piirkondadesse, kus on optimaalsed tingimused selle efektiivseks arendamiseks. Sellega kaasneb mitmeid keerukaid teoreetilisi ja praktilisi probleeme, mille lahendamine eeldab regionaalmajandusliku arengu seaduspärasuste ja mehhanismi head tundmist, kusjuures tuleb arvestada domineerivatest majandusteguritest johtuvaid tingimusi ja rahvamajanduse üldist funktsioneerimist.

Regionaalmajandusliku arengu strateegia lähtepunktiks on rahvamajanduse kui terviku optimaalsed kasvuproportsioonid, kusjuures teaduslikke ja rakendusliku iseloomuga probleeme tuleb lahendada mitmel tasandil, lähtudes NSV Liidu integraalse majandusliku rajoneerimise taksonoomilisest süsteemist (viimane koosneb teatavasti makro-, meso- ja mikrorajoonidest²). Silmas tuleb pidada ka seda, et regionaalmajandusüksused ei kujuta endast rahvamajanduse kui terviku vähendatud koopiad, sest nendes ei avaldu kogu laiendatud taastootmise protsess (näiteks puuduvad otseseosed loodud, tarbitud ja akumulatsiooniks vajaliku rahvatulu osade vahel). Asi seisab selles, et teatud regionaalmajandusüksus võib luua rohkem või vähem rahvatulu, kui ta seda ise tarbib. Väga oluline osa on regionaalmajandusüksuste arengus majandusharudevahelistel tootmisseostel ja majandussidemetel.

Arvestades NSV Liidu majandusliku võimsuse suurt kasvu ning teaduse ja tehnika kõrget taset, on käesoleval arenguetapil partei regionaal-

² Makrorajoonid on NSV Liidu majandusrajoonid ehk nn. suured majandusrajoonid; mesorajoonid on kraid, oblastid, autonoomsed vabariigid ja eelmistega võrdustatud, ilma oblastilise või viimastega analoogilise jaotuseta liiduvabariigid; mikrorajoonid on kraide, oblastite, autonoomsete vabariikide või väikeste (oblastilise jaotuseta) liiduvabariikide osad, linnad, linnarajoonid, administratiivrajoonid.

majandusliku strateegia peamine ülesanne määrata lähemaks 2—3 viis-aastakuks kindlaks tootlike jõudude paigutuse tähtsaimad põhilülid, s. o. suured territoriaalsed tootmiskompleksid. Need hõlmavad eeskätt Nõukogude Liidu kõige toorainerikkamaid piirkondi. «Meie maa üksikute piirkondade palet määrab üha rohkem suurte rahvamajandusprogrammide realiseerimine ja territoriaalsete tootmiskomplekside loomine,» märkis L. Brežnev aruandekõnes partei 25. kongressile.³ Ennaktempos arendatakse idapiirkondi, eriti Siberit, kus tööstustoodang kavatsetakse 10. viis-aastaku suuredada ligi 1,5-kordseks (NSV Liidus tervikuna 35—39%). Idarajoonidest on ette nähtud saada 1980. aastal NSV Liidu kogu nafta-, gaasi- ja alumiiniumitoodangu juurdekasv, $\frac{9}{10}$ söetoodangu, ligikaudu $\frac{4}{5}$ vasetoodangu, üle $\frac{2}{5}$ tselluloosi- ning ligi $\frac{3}{5}$ papitoodangu juurdekasvust. Peamine osa selle ülesande täitmisel on Siberil.⁴

Regionaalmajandusliku arengu planeerimine ei ole kerge ülesanne, sest tuleb lähtuda arvukatest mitmesuguse kaaluga teguritest. Prognoosimisel tuleb ühelt poolt võtta aluseks iga tootmisharu arendamiseks tehtud otsused, milles on arusaadavalt silmas peetud eeskätt majanduslikku efektiivsust. Teiselt poolt peab arvestama piirkondlikke, s. o. teatud rajooni või asula vajadusi, mis võivad tihti peale diametraalselt erinevate tootmisharu huvide. Kui tootmisharu huvidest lähtudes, põhiliselt tootmis- ja transpordikulused arvestades, on hõlpus majanduslikult põhjendada ühe või teise ettevõtte asukohta, siis mingi piirkonna majandusliku arengu huvidest lähtudes on see küllalt raske. Kõigepealt on selleks vajalik metoodika veel üsna puudulik, puudub ka kvaliteetne lähteandmestik, mis võimaldaks komplekselt kindlaks määrata regionaalmajanduslikku efektiivsust, s. o. territoriaalsete tootmiskomplekside, rajoonide või linnade majandusliku tegevuse resultaat.

Territoriaalsete tootmiskomplekside formeerumises on suur osa tootmise kontsentratsioonil tööstuses, sest tootmise spetsiifika tõttu on nimelt just selle rahvamajandusharu kontsentratsioonivõime suurim. See käib ka territoriaalse kontsentratsiooni kohta, sest regionaalmajandusüksuste kujunemise põhiliseks aluseks on peale territoriaalse tööjaotuse ka küllaldase kontsentratsiooniastmega tööstuskeskused (linnalised asulad).

Tootmise kontsentratsioon (nii tootmisharuti kui ka territoriaalselt) esitab suuri nõudeid loodusliku keskkonna, eriti loodusvarade kasutamise suhtes, seda enam, et industriaalsele tootmisele üleminek ka loomakasvatuses (suurte tootmiskomplekside rajamine) võib oluliselt ja vahel üsnagi suurtel maa-aladel mõjustada ökoloogilist tasakaalu.

NSV Liidu regionaalmajandusliku arengu strateegia on lähtealuseks liiduvabariikide, kraide, oblastite ja majandusrajoonide regionaalmajandusliku strateegia väljatöötamisel.

Arenenud sotsialistlik ühiskond esitab rahvamajanduse juhtimisele ja planeerimisele teatavasti varasemaist suuremaid nõudeid. See tähendab ka seda, et ühiskondliku tootmise efektiivsuse tõstmise kõrval tuleb pöörata suuremat tähelepanu töötajate materiaalse ja kultuuritaseme tõstmisele. Ühiskondliku tootmise arendamise uued ülesanded ja Nõukogude Liidu majanduslik tase nõuavad plaanipäraste vastastikuste seoste tugevdamist ühiskonnas toimuvate majanduslike ja sotsiaalsete protsesside vahel.

Nende ülesannete täitmine on edukam suhteliselt väikestes regionaalmajandusüksustes (oblastites, administratiivrajoonides, linnades, alevites). Nimelt on väiksemates mastaapides võimalik paremini kindlaks teha

³ NLKP XXV kongressi materjale, lk. 171.

⁴ Удовенко В. Сдвиги в размещении производительных сил СССР. — Вопросы экономики, 1977, № 8, lk. 25.

tootmise mõju sotsiaalsetele ja ökoloogilistele protsessidele ning vastupidi — viimaste tagasimõju majandusele. See võimaldab tootmisliku ja sotsiaalse infrastruktuuri objektide paigutamisel maksimaalselt õigesti arvestada elanikkonna kihtide erinevaid vajadusi, nende isepära ning nendes esineda võivaid nihkeid, muuta linnalised ja maa-asulad nii planeeringult, ehituslikult kui ka elutingimuste poolest vastavaks sotsialistliku elulaadi nõuetele.

Et paljud vabariigi- (oblasti-) sisese regionaalmajandusliku arengu strateegia seisukohad ei ole nii mujal NSV Liidus kui ka meie vabariigis veel küllaldaselt läbi uuritud, ei saa kõnelda ka seniste territoriaalplaneerimistöõde nõuetekohasest tasemest. Seetõttu pole rahvamajanduse arendamise plaanid veel alati territoriaalselt tasakaalustatud, regionaalmajandusliku arengu proportsioonides ja struktuurides, asulastikus jm. esineb veel olulisi vajakajäämisi.

Vabariigi- (oblasti-) sisese regionaalmajandusliku strateegia täiustamisel tuleks lähtuda järgmistest tähtsamatest metodoloogilistest printsiipidest.

1. Igal vabariigi (oblasti) regionaalmajandusüksusel on eripärased looduslikud, majanduslikud, sotsiaalsed ja muud tingimused, mis avaldavad mõju tootmise paigutusele ning lokaalsete territoriaalsete tootmiskomplekside ja asulate sotsiaal-majanduslikule arengule. Lokaalseks territoriaalseks tootmiskompleksiks tuleb pidada sellist väikesel territooriumil asuvat vastastikku seotud ja tingitud tootmisharude ja ettevõtete kogumit, mis, tuginedes tootmisliku ja sotsiaalse infrastruktuuri süsteemile, kasutab põhiliselt kohalikke looduslikke, materiaalseid ja tööjõuresursse ning annab teatud rahvamajanduslikku efekti.⁵ Nende formeerumise aluseks on tähtsamate spetsialiseerivate tootmisharude vahelised püsivad majanduslikud ja tehnoloogilised seosed, mida täiendavad muud nii tootmise, tööhõive, ökoloogia, teeninduse kui ka kultuuri valdkonda kuuluvad seosed.

2. Lokaalsed territoriaalsed tootmiskompleksid, kuhu kuulub enamik tootmisfunktsioonidega (üldse majanduslike funktsioonidega) linnalisi asulaid, on esmased ja kõige arvukamad regionaalmajandusüksused, mille kaudu toimub praktiliselt ühiskonna majanduselu areng ja suunamine.⁶ Seetõttu nõuab nende plaanipärane ja ratsionaalne arendamine ning majandusliku efektiivsuse suurendamine (kusjuures tuleb silmas pidada elanikkonna sotsiaalsete, kaasa arvatud keskkonnakaitsealaste vajaduste maksimaalset rahuldamist) rohkesti tähelepanu.

3. Regionaalmajanduslik areng on objektiivne protsess, sest mistahes sotsiaalse või majandusliku tegevuse looduslikuks aluseks on territoorium. Mikromastaabis, s. o. vabariigi- (oblasti-) siselt on niisuguse arengu suunamiseks vähem võimalusi, sest väikeste territooriumide loodus- ja tööjõuresursid ning majandus ise on tunduvalt homogeensemad kui suurte territooriumide omad. Et mikromastaabis on võimalik suuremal määral arvesse võtta kohaliku spetsiifikat, saab väikeste territooriumide regionaalmajandusliku arengu probleeme lahendada konkreetsemalt, seega ka detailsemalt kui makromastaabis. Seetõttu tuleb regionaalmajanduslikku arengusse mikromastaabis suhtuda maksimaalse diferentseeritusega. Üldse tuleb regionaalmajandusliku arengu diferentseeritust, mis territoriaalse tööjaotuse süvenedes suureneb, pidada mineviku kogemuste põhjal seaduspäraseks. See ilmneb selgelt ka Eesti NSV-s:

⁵ Шарыгин М. Д. Дробное районирование и локальные территориально-производственные комплексы. Пермь, 1975, lk. 45.

⁶ Samas, lk. 8.

vabariigi eri osade majanduse arengutempod ja spetsialiseerumine on olnud ja on ka praegu erinevad.⁷

4. Tuleb lähtuda tõsiasiast, nagu märgib ka B. Winiarski⁸, et mõned piirkonnad (linnad) on vabariigi (oblasti) keskmise arengutasemega võrreldes vähem arenenud, võiks isegi öelda nn. depressiivses seisundis. Nende puhul tuleb leida uusi arengutegureid ja olemasolevaid paremini kasutada, s. o. leida sisemisi akumulatsiooniallikaid majanduselu aktseleeratsioonimanöövrite tarvis. Teiselt poolt leidub aga igas vabariigis (oblastis) arenenud, isegi üliarenenud piirkondi (linna). Nende suhtes on vaja rakendada dekontsentratsiooni ja muid abinõusid, et saavutada kogu sotsiaal-majandusliku kompleksi harmooniline seisund. Eesti NSV-s võiks näiteks tuua ühelt poolt Lõuna- ja Lääne-Eesti ning teiselt poolt Tallinna ja Kirde-Eesti.

5. Tootmise ja rahvastiku territoriaalsel kontsentreerimisel, mis on põhimõtteliselt kõigiti otstarbekas tootlike jõudude territoriaalse organiseerimise vorm (loob võimalusi nii ühiskondliku tootmise efektiivsuse suurendamiseks kui ka rahvastiku sotsiaalsete vajaduste igakülgselt rahuldamiseks ning linna ja maa lähendamiseks), on eriline tähtsus mikromastaabis, sest muutused territoriaalses kontsentratsioonis võivad väga kiiresti kutsuda esile olulisi nihkeid tootmise ja rahvastiku territoriaalsetes proportsioonides ning kogu infrastruktuuris. Siit järeldus, et mikromastaabis on majanduslikku planeerimist võimalik ja vajalik eriti tihedasti ühendada sotsiaalse planeerimisega. See lubab nii tootmisliku kui ka sotsiaalse infrastruktuuri väliaarendamise ja paigutamise ülesandeid lahendada komplekselt koos tootmise ja asulastiku ning teenindusettevõtete ja asutuste arendamise ja paigutuse ülesannetega.

Regionaalmajandusliku arengu strateegia põhiprintsiipidest tuleneb palju ja mitmetahulisi ülesandeid majandusteadusele, eeskätt regionaalökonomikale, mis tegeleb rahvamajanduse territoriaalse organiseerimisega.

Kõigepealt tuleb suuremat rõhku panna regionaalmajandusliku arengu efektiivsuse uurimisele ja kindlaksmääramisele. Eriti oleks vaja uurida regionaalmajandusüksuste, näiteks administratiivrajoonide (ka linnaliste asulate) tootmisstruktuuri, tootmisliku ja sotsiaalse infrastruktuuri efektiivsust ning kogu kohaliku majanduselu proportsioone, et leida teid ja abinõusid lokaalsete struktuuride ja proportsioonide optimeerimiseks. Selleks on vaja teaduslikult põhjendatud kriteeriume. Ülesanne on seda komplitseeritum, et nimetatud kriteeriumides peavad kajastuma ka rahvastiku mitmepalgelised sotsiaalsed vajadused. Seega peab tootmise kõrge arengutaseme ja efektiivsusega kaasnema töötajate sotsiaalsete vajaduste igakülgsed ning täielik rahuldamine.

Konkreetsemalt: regionaalmajandusliku efektiivsuse uurimine on seda vajalikum, et regioonide puhul ei ole võimalik kasutada samu näitarve nagu tootmisharude ja ettevõtete majandusliku efektiivsuse arvutamisel. Regionaalmajandusüksus ühendab endas tervet kompleksi ettevõtteid, ja ei ole muidugi ükskõik, millise efektiivsusega nad töötavad. Seda enam, et tavaliselt on regionaalmajandusüksustele omane küllaltki keerukas struktuur, mis moodustub nii tööstus-, transpordi-, põllumajandus-, ehituskui ka teenindussfääri kuuluvatest ettevõtetest. Kuid regionaalmajandusüksuse efektiivsus pole hoopiski mitte üksikute ettevõtete efektiivsuste summa.

⁷ Vt. Тармисто В. Ю. Внутррайонная территориальная организация производства. Таллин, 1975.

⁸ Winiarski, B. Strategy of Regional Development. — Oeconomica Polona, 1976, N 2, lk. 177—178.

Regionaalmajandusliku arengu efektiivsus ei sõltu mitte üksnes tootmisharude ja ettevõtete majandusliku tegevuse efektiivsusest, vaid ka paljudest kohalikest teguritest, mis on vahetult seotud ühiskondliku tootmise territoriaalse organiseerimisega. Seetõttu on majandusteadlaste, eeskätt regionaalökonomitide ülesanne luua näitarvude süsteem, mis igakülgsest kajastaks regionaalmajandusüksuste formeerumise ja majandusliku arengu nähtusi ja tegureid, arvestades sotsialistliku majanduse territoriaalse organisatsiooni küllaltki keerukat hierarhilist süsteemi (eriti kui kõnelda NSV Liidust tervikuna). Õeldu ei tähenda muidugi seda, et regionaalmajandusliku efektiivsuse uurimise meetodikad praegu hoopiski puuduksid, vaid et nad ei ole veel kaugeltki täiuslikud ja käsitlevad peamiselt makroregionaalökonoomilisi üksusi (suuremaid liiduvabariike, NSV Liidu majandusrajoone), mistõttu neid ei saa praktiliselt kasutada väikeste vabariikide ja paljude oblastite regionaalmajandusüksuste puhul.

Regionaalmajandusliku efektiivsuse uurimisel tuleks lähtuda alljärgnevatest metodoloogilistest alustest:

majanduslik efektiivsus on teatavasti ühiskondliku taastootmise kategooria, mis eksisteerib nii ajas kui ka ruumis mitte ainult tootmisharude, vaid ka regioonide majanduslikus tegevuses;

tootmis-, eriti loodus- ja inimressursid jaotuvad territoriaalselt ebaühtlaselt, nende ratsionaalne kasutamine sõltub ühiskondliku tootmise otstarbekast regionaalsest organiseerimisest;

teaduse ja tehnika edukäigust hoolimata esineb piirkonniti siiski teatud hulk püsivaid erinevusi tööviljakuse tasemes, mis on põhjustatud looduslikest tingimustest;

mitmesuguste (nii ajalooliste kui ka tehniliste) põhjuste tõttu on territooriumide läbiuurituse ja majandusliku kasutuselevõtu tase vägagi erinev;

esineb küllaltki olulisi regionaalseid erinevusi töötajate kogu elamistingimuste kompleksis ja selle formeerumises. See avaldab omakorda teatud mõju nii tootmistasemele kui ka materiaalsete ja mittemateriaalsete hüvede tarbimisele.

Regionaalmajandusliku efektiivsuse uurimist tuleb pidada üheks regionaalökonomitide tähtsaimaks ülesandeks ka Eesti NSV-s, sest see võimaldab anda vabariigi direktiivorganitele territoriaalplaneerimise tarvis nii lähemas kui ka kaugemas tulevikus majanduslikult põhjendatud seisukohti. Senistes sellealastes töodes on kahjuks kõige nõrgemaks osaks olnud just regionaalmajanduslike manöövrite vähene majanduslik põhjendatus.

Tuleks pidada vajalikuks teaduslikul alusel välja töötada regionaalmajandusliku arengu keerukate, tootmis- ja sotsiaalsesse sfääri kuuluvate protsesside reguleerimise mehhanism. See nõuab nii vastava teooria arendamist kui ka metodoloogiliste aluste uurimist mitte üksi makro-, vaid ka mikrotasandil. Tähtsaks abinõuks tuleb pidada perspektiivplaneerimist ühes sellele eelneva prognooside koostamisega. Selle taset aga ei saa vabariigi (oblasti) tasandil kahjuks veel rahuldavaks pidada, sest sageli ei arvestata veel küllaldaselt teaduse ja tehnika progressiga kaasnevaid muutusi tehnoloogias, mis võivad mõningatel juhtudel põhjalikult muuta ühe või teise territoriaalse tootmiskompleksi struktuuri ja arengutempot (Eesti NSV-s näiteks põlevkivitööstuses).

Regionaalsete teaduslik-tehniliste probleemide lahendamisel peab akadeemik N. Nekrassov peamiseks järgmist: a) on vaja saavutada loodusvarade kasutamise kõrge majanduslik efektiivsus ka sel juhul, kui tootmisprotsess on keerukas ning töötajail tuleb elada erandlikes looduslikes ja muudes tingimustes (näiteks põhjarajoonides); b) minimeerida elav-

töökulu tootmises; c) kiirendada uute tooraine- ja energiaallikate kasutuselevõtmist; d) vähendada ehitustööde kallinemist, eriti põhjarajoonides.⁹

Et võimalikult hästi kasutada mingi piirkonna ressursse, on vaja sobivaid töövahendeid ja mehhanisme, töövõtteid ning meetodeid (Eesti NSV-s näiteks vajatakse põlevkivi- ja fosforiidivarude töötlemiseks eritehnoloogiat; kivise pinnase harimiseks on vaja erilisi atru jms.). Seejuures tuleb lähtuda NSV Liidu rahvamajanduskompleksi kui terviku huvidest. Kuid regionaalmajandusliku arengu strateegia ei esita mitte üksnes tehnilise iseloomuga ülesandeid; selle elluviimiseks on vaja uurida ja lahendada keerukaid kompleksprogramme paljude teadusharude osavõtul.

Kõik see nõuab ka teadusliku uurimistöö planeerimist ja organiseerimist regiooniti, s. o. NSV Liidu eri osades tehtav uurimistöö peab aitama lahendada eeskätt kohapealseid spetsiifilisi ülesandeid. See käib ka Eesti NSV kohta, kus selleks on olemas kõik võimalused.

Järelikult on teaduse ja tootlike jõudude arenemise ning paigutuse, seega ka teaduse ja tehnika progressi ning regionaalökonomika vahel nii otse- kui ka tagasiside.¹⁰

Regionaalmajandusliku arengu optimeerimiseks osutub otstarbekaks kasutada arenguprotsesside modelleerimist. Kui kõnelda üldse rahvamajanduse arengu modelleerimisest, siis võib B. Winiarski järgi¹¹ kõige üldisemalt eristada nelja mudelite põhitüüpi, mis kirjeldavad rahvamajanduse arengu ja selle planeerimise erinevaid aspekte.

Kaks esimest mudelitüüpi on majanduslike otsuste ettevalmistamise aluseks kogu riigi ulatuses. Need on majandusharudevaheliste seoste dünaamilised mudelid ja tootlike jõudude paigutuse mudelid suurte majandusrajoonide tarvis (rajoonidevahelised mudelid). Kolmandat tüüpi mudelid käsitlevad mitmest harust koosnevate majanduskomplekside ja üldse tööstuse arengut. Sellised mudelid taotlevad tootmise optimaalse struktuuri väljaarendamist, kusjuures arvestatakse perspektiivprogrammis ettenähtud eesmärgid. Neljandat tüüpi mudelid kirjeldavad mitmesuguste regionaalmajandusüksuste arengut. Neid kasutatakse territoriaalplaneerimisel, kusjuures võetakse arvesse nii majandus- (tootmis-) harude kui ka riigi kui terviku kohta käiv informatsioon.

Siit ka vajadus sünteesida vabariikide ja suurte majandusrajoonide kui NSV Liidu põhiliste regionaalmajanduslike alamsüsteemide ning nende siseseid regionaalseid sotsiaal-majandusliku arengu mudeleid, kindlaks määrata nendevahelised seosed ja vastastikune mõju. Sellel on suur tähtsus eriti tootmisharu ja regioonide huvide kooskõlastamise seisukohast. See on aga aluseks kogu rahvamajanduse harmoonilisele arenemisele vabariikides ja oblastites.

Vabariigi (oblasti) regionaalmajanduslikust strateegiast peavad välja kasvama ühtse asulastikusüsteemi kontseptuaalsed alused, millel ühtlasi põhineb ka kogu tootmisliku ja sotsiaalse infrastruktuuri paigutus. Seega võimaldab regionaalmajanduslik strateegia luua ühtse territoriaalplaneerimissüsteemi ning formuleerida regionaalmajandusliku arengu ja territoriaalplaneerimise kõigi lülide eest vastutust kandvate institutsioonide ülesanded.

Osutub vajalikuks kindlaks määrata ka need regionaalmajandusliku arengu tegurid, mis avaldavad mõju elulaadile, mõjustavad sotsiaalseid

⁹ Некрасов Н. Н. Научно-технический прогресс и региональная экономика. — Rmt.: Научно-техническая революция и региональная экономика. М., 1976, lk. 8.

¹⁰ Samas, lk. 9.

¹¹ Winiarski, B. Strategy of Regional Development, lk. 191—192.

suhteid. «Sotsialistlik elulaad hõlmab ühiskonna (sealhulgas isiku, rühma) elutegevuse kõiki vorme, mis vastavad sotsialismi olemusele. Nõukogude elulaadi arenguks vajalike tingimuste (nii materiaalsete kui mittemateriaalsete) loomine on ühiskonna juhtimise keskne ülesanne, mis fikseeritakse meie sotsiaal-majandusliku arengu perspektiivplaanides... Elulaadi kujundamine kui sotsiaal-majanduslike perspektiivplaanide eesmärk hõlmab ühiskonnaelu kõik küljed: majandusliku, sotsiaalse, poliitilise, moraalse jne. Planeerimisel peab seda arvestama, sest ükski plaani-osa, vaatamata oma suhtelisele autonoomiale, ei ole teistest sõltumatu ja kõik alamsüsteemide lokaalsed eesmärgid, mis tulenevad arengu sisemisest loogikast, peavad olema allutatud ühtsele eesmärgile.»¹² See saavutatakse sotsiaal-majandusliku arengu kompleksse planeerimisega, mille efekt on eriti käegakatsutav lokaalsetes regionaalmajandusüksustes (administratiivrajoonid, linnad), kus tuleb koostada võimalikult kvaliteetsed, teaduslikul alusel põhinevad sotsiaal-majandusliku arengu kompleksplaanid.

Järelilikult peavad kohalikud nõukogud koostöös teadusasutustega edaspidi rohkem tähelepanu pöörama rajoonide ja linnade majanduse komplekssele arendamisele, tööstus- ja põllumajandusettevõtete õigele spetsialiseerimisele ning paigutamisele, kohalike ressursside maksimaalsele kasutamisele, tootmise taseme ja efektiivsuse tõstmisele, pidades seejuures silmas töötajate sotsiaalsete vajaduste võimalikult täielikumat rahuldamist.

Tootmise territoriaalse organiseerimise konkreetsete rakenduslike probleemide uurimisel ja lahendamisel tuleks Eesti NSV-s silmas pidada järgmist:

tootmise praegust paigutust iseloomustab tööstuse ebaühtlane jaotumine vabariigi territooriumil;

maavarade suhteliselt suur territoriaalne kontsentratsioon on eelduseks ka nende kasutamisel baseeruva tööstuse kontsentreerumisele peamiselt Eesti NSV kirdeossa;

veebilansi suhteliselt suured territoriaalsed ja kvalitatiivsed iseärasused limiteerivad kohati tööstuse paigutust ning asulastiku väljaarendamist;

paljude tööstusettevõtete killustatus (allüksuste hajali paiknemine, ka linnades) häirib nende majanduslikku tegevust ja juhtimist ega võimalda tööjõudu ratsionaalselt kasutada;

põllumajandusettevõtetele ja kalurikolhoosidele kuuluvate abiettevõtete rohkus ning hajutatus mõjustab teatud määral tootmise (ka asulastiku ja rahvastiku) territoriaalseid mikroproportsioone ja efektiivsust;

kapitalismilt päritud ja väiketootmisele kohandunud maa-asulastik ei vasta enam tänapäeva, eriti aga tuleviku suurtootmise nõuetele ning vajab veel tunduvas osas rekonstrueerimist;

tootmise paigutamisel tuleb senisest rohkem arvestada vajadust rajada lokaalseid territoriaalseid tootmiskomplekse, eriti agraar-industriaal-komplekse;

suuremat tähelepanu tuleb osutada nii tootmisliku kui ka sotsiaalse infrastruktuuri väljaarendamisele. Teatavasti on infrastruktuuri funktsioneerimine ruumiliselt piiratud. Nagu näitab praktika, areneb tootmine hüppeliselt. See võib tekitada perioodilist üle- või puudujääki infrastruktuuri võimsustes.

Infrastruktuuri arendamine toimub tegelikkuses kahel viisil: oluline

¹² K ö ö r n a, A. Sotsiaalne planeerimine kui ühiskonna teadusliku juhtimise vahend. — Eesti Kommunist, 1976, nr. 7, lk. 77—78.

osa infrastruktuurist arendatakse välja pärast selle tarbijate võrgu formeerumist (see on iseloomulik just sotsiaalse infrastruktuuri puhul) või enne tootmise arendamiseks tehtavaid põhilisi kapitaal mahutusi (see käib peamiselt tootmisliku infrastruktuuri kohta). Regionaalmajandusliku arengu strateegia seisukohast tuleks minna kolmandat teed — taotleda majanduse harmoonilise arengu eesmärgil infrastruktuuri ja tootmise arendamiseks vajalike kapitaal mahutuste üheaegset realiseerimist. See tähendab, et nii tootmiseks vajalikke kapitaal mahutusi kui ka neid täiendavaid infrastruktuuri elemente tuleks käsitada tervikuna. Infrastruktuur peab olema võimeline alati rahuldama tootmise ja elanike vajadusi, mis kasvavad kiiresti koos kapitaal mahutuste suurendamisega mingis piirkonnas.¹³

«Inimest ümbritsevas keskkonnas toimuvad majanduslikud, sotsiaalsed, tehnoloogilised ja bioloogilised protsessid on tänapäeval nii tihedas seoses, et on tekkinud objektiivne vajadus käsitada nüüdisaegset tootmist kui ühtse ökoloogilis-majandusliku süsteemi funktsioneerimist, mitte aga vastandada majanduslikku ja ökoloogilist süsteemi teineteisele.»¹⁴ See tõttu peaks ühiskondliku tootmise tulemuste hindamisel, sealhulgas regionaalmajanduslikes uurimustes esikohal olema ökoloogilis-majanduslik kriteerium.

Ökoloogilis-majanduslike mudelite süsteemis peavad omandama erilise tähtsuse ratsionaalse loodusekasutuse regionaalsed mudelid. See on põhjustatud ühiskondliku tootmise ja rahva heaolu kasvu objektiivsetest tingimustest. «Objektiivsus ilmneb eeskätt selles, et loodusressursid paiknevad regiooniti väga ebaühtlaselt... Oludes, kus keskkonnakaitse ja loodusekasutuse ratsionaliseerimise probleem muutub aina tähtsamaks, ei ole millegagi õigustatud loodusressursside kasutamine ametkondlikust või puhtharukondlikust huvist lähtudes. Tänapäeval peab kõikide plaanilahenduste raskuspunkt kanduma konkreetsete tooteliikide väljalaske planeerimiselt iga konkreetse piirkonna sotsiaal-majandusliku arengu planeerimisele. Loomulikult tuleb ka sel juhul lähtealuseks võtta üldriiklikud rahvamajanduslikud ja poliitilised huvid.»¹⁵

Piirkondade sotsiaal-majandusliku tegevuse analüüsi ja perspektiivplaneerimisega tegeleb tänapäeval kiirelt arenev konkreetse ökonomika haru — regionaalökonomika. Taastootmise regionaalökonomiliste probleemide uurimine (seda ka väikestel territooriumidel) on käesoleval ajal majanduse organiseerimise aktuaalsemaid ülesandeid mitte üksnes sotsialismimaadel. Arenenud tööstusriikides pörkab tootmine üha sagedamini kokku regionaalmajandusüksustele iseloomulike looduslike, majanduslike, tehniliste, sotsiaalsete, ökoloogiliste ja muude teguritega, mis avaldavad olulist mõju majanduse arengule ning rahvastiku elutingimustele. Kuigi probleem on globaalne, tuleb lahendust otsida ka igas piirkonnas.

Regionaalökonomilised uuringud peavad näitama, milliste territoriaalsete tootmiskomplekside arendamine ja rajamine ühes või teises vabariigis või selle osas on majandusliku efektiivsuse ning üleliiduliste ja kohalike huvide kooskõlastamise seisukohast kõige otstarbekam. Seejuures tuleb silmas pidada, et väiksemates vabariikides (oblastites), kus näiteks tootmise, urbaniseerumise, ühtse asustussüsteemi formeerumise ja keskkonnakaitse vahel on eriti tihedad seosed, on ülitähtis osa täita mitmesugustel sotsiaalsetel teguritel.

¹³ Winiarski, B. Strategy of Regional Development, lk. 189.

¹⁴ Lemešev, M. Loodusekasutuse optimeerimise aspekte. — Eesti Kommunist, 1977, nr. 3, lk. 74.

¹⁵ Samas, lk. 79.

Regionaalsuse (territoriaalsuse) arvestamine on tänapäeval eriti oluline vabariigi (oblasti) tasandil. NSV Liidu kui terviku seisukohast kajastub see aspekt rahvamajanduse arendamisel ja juhtimisel juba vägagi hästi liiduvabariikide ning suurte majandusrajoonide territoriaalplaneerimise näol üleliidulises mastaabis. Tunduvalt vähem on regionaalsust kui ühiskondliku tootmise efektiivsuse suurendamise võimalust silmas peetud vabariigi- (oblasti-) sisesele. See nähtub kas või sellest, et siiani puudusid näiteks administratiivrajoonidel ja vabariikliku alluvusega linnadel kogu nende majanduse (alluvusele vaatamata) arendamise kompleksplaanid, samuti ei praktiseeritud vabariigiseste regionaal-majandusüksuste kogu sotsiaal-majandusliku tegevuse analüüsimist. See tõttu ei olnud võimalik anda hinnangut vabariigi- (oblasti-) sisese, s. o. regionaal-majandusliku arengu, sealhulgas ka tootmisliku ja sotsiaalse infrastruktuuri territoriaalsete proportsioonide otstarbekuse ning efektiivsuse kohta. Järelikult: lähtudes tootmisharulise ja territoriaalse juhtimise ühtsuse leninlikust printsiibist, mis leiab kajastamist ka NLKP 25. kongressi otsustes, tuleb edaspidi majanduslike otsuste tegemisel, eriti aga tootmise paigutamisel senisest rohkem tähelepanu osutada regionaalsusfaktorile. Piirkondliku eripära vähene arvestamine, nagu märgib A. Agenbegjan, ei võimalda isegi puhtteoreetiliselt positsioonilt lähtudes koostada optimaalset või sellele lähedast plaani, veelgi tõenäolisemalt aga võib põhjustada koostatud plaanide realiseerimatust.¹⁶ See on tingitud sellest, et kõik teatud territooriumil asuvad ettevõtted peavad tahehtahtmata suuremal või vähemal määral arvestama neid looduslikke, ajaloolisi, majanduslikke, sotsiaalseid ja muid tingimusi, mis on omased igale regionaal-majandusüksusele ning mis võivad ajas ja ruumis varieeruda. Siit nõue, et peab suurenema ka territoriaalne vastutus vabariigi- (oblasti-) siseste regionaal-majandusüksuste kogu sotsiaal-majandusliku kompleksi väljaarendamise ja selle rahvamajandusliku efektiivsuse eest.

¹⁶ Экономическая реформа: ее осуществление и проблемы. М., 1969, lk. 138.

Eesti NSV Teaduste Akadeemia
Majanduse Instituut

Toimetusse saabunud
9. XII 1977

B. ТАРМИСТО

СТРАТЕГИЯ РЕГИОНАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ СССР И ЗАДАЧИ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ НАУКИ

Резюме

Самым общим критерием стратегии регионально-экономического развития, подчиняющейся экономической стратегии КПСС, является целесообразность размещения производства в такие районы, где имеются оптимальные условия для его эффективного развития. При территориальной организации народного хозяйства основные принципы регионально-экономического развития определяют многочисленные и разносторонние задачи для экономической науки, прежде всего региональной экономики. Главную задачу при этом составляют исследование и определение эффективности регионально-экономического развития, разработка механизма регулирования и моделирования процессов этого развития и т. д. Весьма важно изучение тех факторов регионально-экономического развития, которые оказывают влияние на социалистический образ жизни и формирование социальных отношений.

Синтезирование модели социально-экономического развития республик, в том числе Эстонской ССР, и экономических районов СССР (например, Прибалтийского), а также определение их взаимосвязи и взаимодействия имеют большое значение, особенно с точки зрения согласования интересов производственных отраслей и регионов. Последнее же служит основой гармонического развития народного хозяйства республик и отраслей.

*Институт экономики
Академии наук Эстонской ССР*

Поступила в редакцию
9/XII 1977

V. TARMISTO

STRATEGY OF THE DEVELOPMENT OF ECONOMIC REGIONS IN THE USSR AND THE TASKS OF SOVIET ECONOMICS

Summary

Among the fundamental criteria of the strategy for the development of the regional economy of the Soviet Union, subordinated to the economic strategy of the C.P.S.U., the most general one is the expediency of the location of production in such areas that possess optimal conditions for its efficient promotion. The main principles of regional economic development present numerous and variegated tasks to economics, first and foremost to regional economics. The main tasks are here research into and assessment of the efficiency of regional economic development, as well as the elaboration of the control mechanism, the modelling of regional economic development processes, etc. It is likewise necessary to study such regional economic growth factors that exert influence on the socialist way of life and on the formation of social relations.

Models of the socio-economic development of the Soviet republics, the Estonian SSR included, and the economic regions of the Soviet Union (e. g., the Baltic Economic Region), have to be synthesized and their interrelations and combined effects ascertained. This is of great importance, especially from the standpoint of co-ordinated interests of single production branches and regions. This in turn, provides a basis for the harmonious development of Soviet republics and economic regions.

*Academy of Sciences of the Estonian SSR,
Institute of Economics*

Received
Dec. 9, 1977